

УДК 332.122:338.43

Термоса І.О.

асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто теоретичні питання, що стосуються формування передумов сталого розвитку сільських територій. Визначено та обґрунтовано заходи, спрямовані на запровадження сталого розвитку сільських територій в Україні, та охарактеризовано основні компоненти планової системи забезпечення сталого розвитку сільської території. Зазначено та охарактеризовано основні результати від здійснення основних компонентів планової системи на окремо взятій сільській території. Висвітлено основні проблемні моменти, що можуть заважати розвитку сільських територій на засадах сталості.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, сільські території, соціально-економічний розвиток, територіальна громада, адміністративно-територіальна реформа, децентралізація, сільське населення.

АСПЕКТЫ ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Термоса И.О.

В статье рассмотрены теоретические вопросы, которые касаются формирования предпосылок устойчивого развития сельских территорий. Определены и обоснованы шаги, направленные на внедрение устойчивого развития сельских территорий в Украине, и охарактеризованы основные компоненты плановой системы обеспечения устойчивого развития сельской территории. Указаны и охарактеризованы основные результаты от осуществления основных компонентов плановой системы на отдельно взятой сельской территории. Освещены основные проблемные моменты, которые могут мешать развитию сельских территорий на основе устойчивого развития.

Ключевые слова: развитие, устойчивое развитие, сельские территории, социально-экономическое развитие, территориальная община, административно-территориальная реформа, децентрализация, сельское население.

ASPECTS OF PLANNING THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Thermosa I.

The article deals with theoretical issues related to the formation of the prerequisites for the sustainable development of rural areas. Steps aimed at implementing sustainable development of rural areas of Ukraine are identified and justified. The main components of the planned system for ensuring sustainable development of rural areas are highlighted and characterized. The main results from the implementation of the main components of the planned system in a single rural area are indicated and characterized. The main problem points that can hinder the development of rural areas on the basis of sustainable development are highlighted.

Keywords: development, sustainable development, rural areas, socio-economic development, territorial community, administrative-territorial reform, decentralization, rural population.

Постановка проблеми. В умовах здійснення адміністративно-територіальної реформи, децентралізації влади, отримання більших фінансово-економічних повноважень кожна новостворена (об'єднана) територіальна громада повинна визначитися зі своїм подальшим розвитком. Кожна громада повинна відшукати свої власні шляхи, щоб забезпечити свій власний розвиток, створити для мешканців території комфортне і безпечне середовище для життя та праці, забезпечити залучення як зовнішніх, так і внутрішніх інвестицій, а також гарантувати отримання від цих інвестицій доходу.

При цьому слід наголосити, що інвестори незалежно від того, чи мова йде про зовнішні чи внутрішні приватні чи навіть бюджетні кошти, перед тим, аби

прийти на визначену сільську територію, оцінюють усі ризики та переваги від можливого інвестування, реальність ефективного використання вкладених коштів та отримання позитивного результату від реалізації такого інвестиційного проекту.

Отже, кожна новостворена територіальна громада повинна розуміти, що від того, як вона забезпечить своє позиціонування, як почне використовувати наявні власні ресурси, і залежать її подальші процвітання та розвитку.

Одним із найважливіших елементів забезпечення розвитку новоствореної територіальної громади є розроблення власного плану дій з урахуванням усіх індивідуальних особливостей територіальної громади. Це ніби бізнес-план для окремо взятого підприємства, але

набагато ширший та цінніший, оскільки повинен ураховувати дуже багато компонентів соціально-економічного, екологічного, ресурсного, культурного, історичного і навіть релігійного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку сільських територій досліджується в працях таких вітчизняних учених, як: О. Бородіна, П. Борщевський, П. Гайдуцький, В. Геєць, Ю. Губені, С. Гудзинський, І. Лукінов, М. Малік, О. Могильний, О. Онищенко, В. Онегіна, М. Орлатий, О. Павлов, І. Прокопа, К. Прокопищак, П. Саблук, М. Сахацький, В. Терещенко, В. Трегобчук, А. Третяк, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба, В. Якубів та ін.

Але, незважаючи на потужний доробок вітчизняної економічної науки щодо забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій, існує потреба поглибленого дослідження та розкриття змісту основних напрямів розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи та децентралізації владних повноважень, а також розкриття аспектів планування, як головної з функцій управління розвитком сільської території.

Постановка завдання. Головним завданням даного дослідження є висвітлення основних компонентів планової системи під час забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині забезпечення виконання Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. має стати пріоритетом номер один для української влади та суспільства. Слід наголосити на тому, що соціально-економічний розвиток українських сільських територій характеризується використанням несистемного підходу до вирішення відповідних питань, а також обмеженою теоретичною і фактичною базою для аналізу наявних проблем. Розроблення максимально широкої планової системи є вкрай важливим завданням для вітчизняної науки, тому що така система повинна забезпечити підвищення рівня розвитку економічної і соціальної сфер сільських регіонів із мінімальною шкодою для навколишнього природного середовища і найбільшим рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави. Розроблення компонентів планової системи забезпечення сільського розвитку потребує комплексного підходу і повинне забезпечувати вирішення всіх проблем розвитку сільського регіону: економічних, соціальних, екологічних, демографічних тощо.

Для того щоб чітко визначитися з компонентами планової системи, яка буде забезпечувати сталий розвиток сільських територій, необхідно ознайомитися з головним програмно-цільовим актом, що забезпечує такий розвиток на національному рівні – Державною цільовою програмою сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. [1]. За цією Програмою забезпечення сталого розвитку сільських територій може відбуватися за двома різними варіантами. Так, перший можливий варіант характеризується недостатнім фінансуванням розвитку сільських територій, зокрема соціальної інфраструктури, декларуванням соціальних, економічних та екологічних заходів за відсутності реальних механізмів їх здійснення. За умови реалізації такого варіанту не забезпечується розв'язання основних проблем розвитку сільських територій, зокрема в

частині зайнятості сільського населення та руйнівних процесів соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Другий варіант передбачає визначення стратегії сталого розвитку сільських територій на основі оптимізації їх соціальної і виробничої інфраструктур, підвищення рівня зайнятості сільського населення, зменшення трудової міграції, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, поліпшення якості і безпеки сільськогосподарської продукції, охорони довкілля та відтворення природних ресурсів. Оптимальним визначено останній варіант, оскільки він дасть змогу подолати кризову ситуацію в забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських територій [2, с. 21].

Також С.А. Харчук наголошує на дуже важливих зауваженнях: ключовими в розвитку сільських територій повинен стати розвиток локального лідерства та «вироснування» лідерів із сільських громадян, а також інтеграція нових знань для сільського населення. Тобто повинні використовуватися інноваційні підходи в інституційному та соціальному розвитку. Такі підходи повинні призвести до виникнення соціальних мереж, становлення соціального капіталу сільських територій та подолання соціальної ізоляції сільської території. Також украй важливим є вирішення інфраструктурних проблем, головною з яких є розвиток інформаційної інфраструктури, тобто стовідсоткове забезпечення сільських територій сучасним швидкісним доступом до мережі Інтернет та 3G-комунікаціями, які нададуть можливість повною мірою використовувати сучасні інноваційні технологічні розробки.

Також автор наголошує на тому, що сільські території мають інтегруватися в урбанізовану систему, якщо хочуть залучити до себе зовнішні інвестиційні ресурси. При цьому повинен працювати підхід знизу вгору, коли люди самі розробляють свої програми розвитку, їх реалізують, а фінансування здійснюється на основі фандрайзингу [2, с. 21].

Інший вітчизняний науковець І.Р. Залуцький наголошує на тому, що формування передумов сталого розвитку сільських територій доцільно здійснювати з позиції системної євроінтеграційної модернізації всієї вітчизняної політики щодо розвитку сільських територій на основі усунення суперечностей, упорядкування та адаптації чинного законодавства України у сфері розвитку сільських територій до ключових пріоритетів сталого розвитку; уніфікації та інституційного забезпечення національної політики розвитку сільських територій до стандартів країн – членів ЄС [3, с. 71]. Так, для прискореного переходу до засад сталого розвитку, враховуючи наявні економічні реалії та менталітет нації, як зазначає автор, нагальною є актуалізація таких пріоритетів розвитку сільських територій:

- збереження самосвідомості та посилення самоідентифікації сільського населення як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- подолання бідності та поліпшення якості життя сільського населення на засадах диверсифікації сільської економіки, доходів населення, його зайнятості та самозайнятості;
- формування та розвиток конкурентних переваг сільської території як місця життєдіяльності населення та унікального об'єкта владного впливу на державному,

регіональному і локальному рівнях на засадах паритетної участі та відповідальності органів державного управління, самодостатніх територіальних громад і суб'єктів державно-приватного партнерства; всебічної мобілізації місцевого потенціалу та ресурсів;

– забезпечення охорони навколишнього природного середовища та підвищення рівня екологічної безпеки.

Видатні вітчизняні вчені П.І. Гайдуцький та П.Т. Саблук планування розвитку сільських територій нерозривно пов'язують із перспективами розвитку сільського господарства як агропродовольчого сектору економіки [4, с. 86; 5, с. 11].

На думку Б.Я. Панасюка, відродження сільських територій є можливим за умови виведення сільського господарства зі скрутного становища, відновлення його виробничої бази, кооперації сільськогосподарського виробництва з переробною промисловістю і торгівлею, розвитку агропідприємств [6]. При цьому слід також зазначити, що село може використовувати й інші ресурси, а не лише здійснювати виробництво сільськогосподарської продукції. Такими можуть виступати і зелений туризм (агротуризм), і невеликі локальні промисли, і започаткування та підтримка культурно-історичних туристичних маршрутів, виробництво нішових культур, заготівля органічної продукції (наприклад, лікарських трав) та багато іншого.

Отже, для того щоб відбулися зазначені зміни, на сільській території необхідно забезпечити передусім ефективне самоврядування, націлене на отримання позитивних результатів, здійснити розроблення перспективного плану дій та неухильно його виконувати та контролювати, розробити промоцію своєї території, сприяти виникненню якомога більшої чисельності підприємств, які в подальшому забезпечать самофінансування територіальної громади з її соціальними проектами, та ін. Нині здійснення децентралізації надає можливість кожній об'єднаній територіальній громаді бути більше фінансово самостійною, розробляти власну програму розвитку, залучати кошти сторонніх інвесторів, а також бюджетні, мати змогу формувати дійсно дієві органи управління сільською територією через конкурсні виборчі процедури. Враховуючи все вищезазначене, на нашу думку, розроблення основних компонентів перспективного плану розвитку сільських територій має базуватися на синтезі пріоритетних цілей, завдань, механізмів та інструментів його реалізації, що структуровані і збалансовані між різними секторами державної політики: аграрним, інвестиційним, бюджетним, податковим, митним, соціальним, пенсійним, демографічним, екологічним, земельним, містобудівельним, інформаційним, кадровим, регіональним тощо.

Загальний алгоритм функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільських територій (залежно від індивідуальності окремо взятої території перелік та зміст компонентів може відрізнятися, плани розвитку можуть бути коротко-, середньо- та довгостроковими), як правило, складається із таких компонентів, які нами відображені на рис. 1. Розроблені, затверджені та прийняті до виконання цільові програми, міжгалузеві програми, проекти розвитку на основі конкурентних переваг, що здійснюються та корегуються в єдиній плановій системі (рис. 2), повинні забезпечити вирішення таких завдань:

– сформувані сталий розвиток території та якісне життя населення;

– сформувані сучасний імідж (здійснити промоцію) території, відкритої для міжрегіональної і міжнародної співпраці;

– об'єднати діяльність і забезпечити концентрацію зусиль місцевих органів влади, населення, підприємців на ключових пріоритетах, що забезпечують даній території прогрес і процвітання в майбутньому.

Слід також наголосити, що всі компоненти, що впливають на розвиток сільської території, мають розроблятися в усебічному і конструктивному діалозі бізнесу, влади і суспільства (громадянських інститутів, активних жителів), і лише тоді вони матимуть можливість бути реалізованими на території громади.

Виходячи з мети та змісту планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території, є ймовірним її постійне оновлення, зміна пріоритетних напрямів відповідно до поточної ситуації. При цьому стратегічна мета, а саме забезпечення сталого розвитку сільської території, має залишатися незмінною.

В основі функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільських територій лежить системний аналіз, за якого будь-який її компонент розглядається як системна сукупність взаємопов'язаних елементів у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Під час розроблення цільових, міжгалузевих, секторальних програм розвитку, а також інвестиційних та бізнес-проектів як основних компонентів планової системи слід провести такі підготовчі дії [7]:

1) провести аналіз наявних ресурсів на сільській території, а також поточного стану їх використання (мінеральних, земельних, виробничих, трудових);

2) дослідити маркетингове середовище щодо конкурентоспроможності товарів, послуг, інфраструктури, організаційного-управлінського забезпечення;

3) визначити потенційні та реальні переваги території;

4) визначити напрями розвитку виробництва сільської території з урахуванням географічного розташування території, внутрішніх та зовнішніх ринків збуту, стану природних та трудових ресурсів;

5) проаналізувати поточний та перспективний бюджети сільської території.

Очікуваними результатами функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території будуть такі:

– поліпшення соціальних стандартів якості життя громадян території;

– поліпшення демографічного стану сільської території;

– створення системи ефективної взаємодії органів представницької та виконавчої влади;

– поліпшення організації надання населенню адміністративних послуг;

– створення сприятливого бізнес-середовища;

– підвищення рівня доходів мешканців сільської території;

– функціонування програм зі збереження навколишнього середовища, поліпшення екологічного стану сільської території;

– створення нових високотехнологічних виробничих потужностей та робочих місць;

– збільшення надходжень до бюджету території;

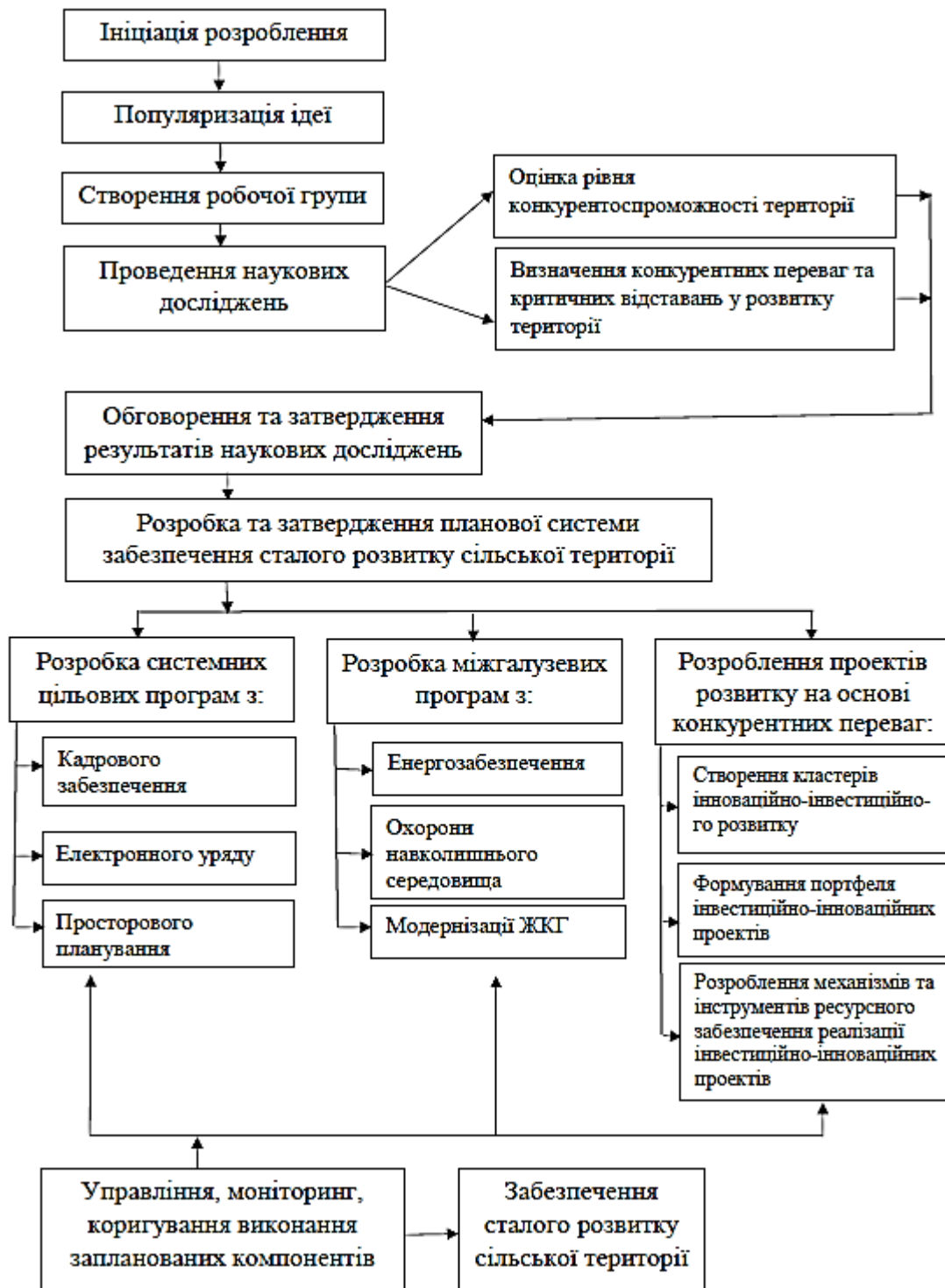

Рис. 1. Алгоритм функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території

Джерело: розроблено автором на основі [3; 5–7]

- підвищення ефективності використання бюджету території;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств та економіки території у цілому;
- створення ефективної системи управління соціально-економічними процесами розвитку сільської території на довгострокову перспективу.

Але слід також звернути увагу й на те, що поряд із сильними сторонами та можливостями на кожній сільській території є свої обмеження та негативні чинники, які необхідно враховувати повною мірою, тому що вони здатні знизити результативність запланованих компонентів сталого розвитку. До таких обмежень і негативних чинників відносимо:

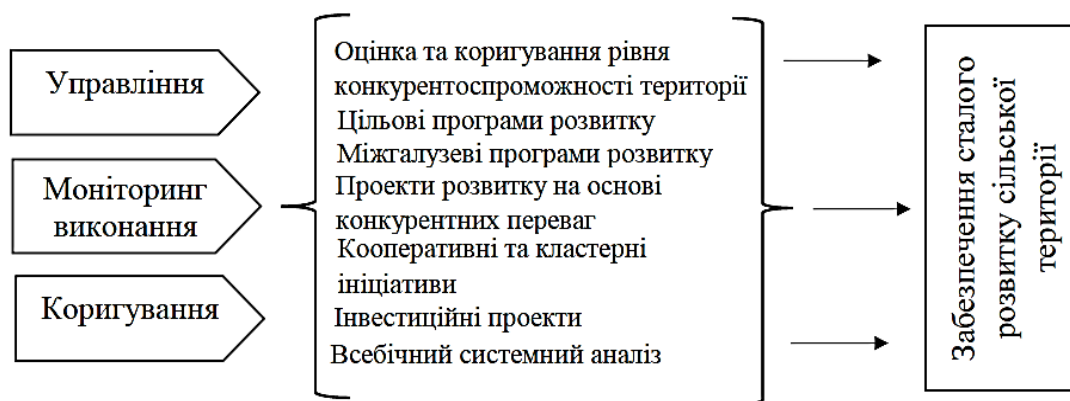

Рис. 2. Мета та зміст планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території

Джерело: розроблено автором на основі [3; 5–7]

- вкрай несприятливі умови виробництва і життєдіяльності населення сільської території;
- складну екологічну ситуацію, високу забрудненість навколишнього середовища;
- низький рівень якості товарів і послуг, що виробляються на сільській території, недостатні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції;
- віддаленість від економічно розвинених регіонів країни, відсутність розвинутої транспортної системи;
- недостатній розвиток виробничої та соціальної інфраструктур, що обмежує інвестування і створення нових робочих місць;
- інші можливі обмеження, що присутні на окремо взятій сільській території.

Такі обмеження і негативні чинники досить чутливо впливають на можливості сталого розвитку такої

сільської території, а тому повинні обов'язково бути враховані під час розроблення планової системи забезпечення сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, забезпечення переходу розвитку сільських територій на засади сталості в умовах адміністративно-територіальної реформи, децентралізації владних повноважень, неможливо здійснити без розроблення та запровадження планової системи із забезпечення сталого розвитку. Необхідність запровадження такої системи полягає в її комплексності, системності, врахуванні всіх чинників та можливих важелів, що нададуть сільській території можливість подальшого розвитку, підвищення якості життя її населення, а також урахування всіх можливих ризикових моментів, які можуть вплинути на ефективність компонентів такої системи.

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.

2. Харчук С.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення / С.А. Харчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 12. – С. 20–23.

3. Залуцький І.Р. Обґрунтування пріоритетів розвитку сільських територій в умовах системності економічних реформ / І.Р. Залуцький // Регіональна економіка. – 2011. – № 4(62). – С. 67–75.

4. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Соц.-екон. пробл. розвитку укр. села і сіл. територій : матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (9–10 листоп. 2005 р.) / редкол. : П.Т. Саблук [та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – С. 85–93.

5. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій у контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Соц.-екон. пробл. розвитку укр. села і сіл. Територій : матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (9–10 листоп. 2005 р.) / редкол.: П.Т. Саблук [та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – С. 4–18.

6. Панасюк Б.Я. Шлях до відродження села / Б.Я. Панасюк // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій : матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 211–217.

7. Підвисоцький В. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності території: метод. матеріали / В. Підвисоцький, Р. Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.

E-mail: bojarinova.ira13@gmail.com